

»Fordwick« – en rekognoscering for en forbindelse Stockholm-Hamborg og retur

af *Johann Böge*

Modstandsbevægelsen i Danmark 1940-45 og forbindelserne til dens støtteorganisation SOE i London er beskrevet i utallige bøger og artikler. Knap så meget er skrevet om danske modstandsfolks bidrag til modstandsarbejdet i Tyskland. Ingeniør Johann Böge, dengang Tønder, var ikke blot pioner i modstandsbevægelsen i Sønderjylland. Han blev også engageret i kontakterne sydpå og var en af hovedmændene i dette arbejde. Hans beretning herom gengives nedenfor, med indledning, noter og efterskrift ved museumsinspektør Henrik Skov Kristensen, Museet for Frøselevjren.

Indledning

Johann Mackeprang Böges rolle som én af pionererne og dynamoerne i den sønderjyske modstandsbevægelse vil være kendt af mange.¹ Mindre kendt er det, at Böge i sommeren 1944, efter at være flygtet til Sverige, blev hvervet af den hemmelige britiske organisation SOE² til at udføre en særdeles speciel og risikabel mission i Nordtyskland. Böge gik i dette arbejde under dæknnavnet »Fordwick«. Den følgende beretning fra Böges hånd (afgivet 1988-89) giver et detailindblik i dette arbejde, som fik kodenavnet »The Fordwick Line«.

Når Böges arbejde for SOE fra sommeren 1944 hidtil har unddraget sig en nærmere beskrivelse i den danske litteratur,³ skyldes det uden tvivl især to ting: For det første var missionen rettet mod tysk område, omend dele af den danske modstandsbevægelse, som det vil fremgå af beretningen, blev involveret i Böges aktiviteter. For det andet, og det er sikkert nok så væsentligt i forbindelse med den manglende beskrivelse, arbejdede Böge for den *tyske* sektion af SOE. I princippet arbejdede denne uafhængigt af den danske sektion af organisationen, så Böges aktiviteter har næppe sat sig synderlige spor i det SOE-kildemateriale, som danske historikere har gransket.

1. Böges arbejde i den sønderjyske modstandsbevægelse er indgående beskrevet af Aage Trommer i »Modstandsarbejde i nærbillede«, Odense, 1973.
2. Forkortelse for Special Operations Executive. SOE var en hemmelig britisk militærorganisation, som blev grundlagt i juli 1940 med det formål at skabe kontakt med og yde bistand til modstandsbevægelser i de af aksemagterne besatte lande. SOE, som havde hovedkvarter i Baker Street i London, organiseredes med afdelinger, sektioner, for hvert besat land. I alt virkede i krigens løb sektioner for over 30 lande. Den danske sektion blev oprettet i efteråret 1940.
3. Böges aktiviteter syd for grænsen berøres dog ganske kort i Franz Wingenders bog »Modstand i Sydsvenslg – før og efter 1945«, Flensborg 1988, s. 44-45.

Johann Mackeprang Böge fotograferet i engelsk løjtnantsuniform i maj 1945. Privateje.

»På given foranledning skal undertegnede Johann Mackeprang Böge, født den 10. februar 1909, M.B.E.,¹ britisk dæknavn Fordwick, som i 1944-45 var leder af en dansk-britisk organisation, the Fordwick Line, der sorterede under SOE's tyske afdeling ved den britiske legation i Stockholm med assistant military attaché, Lt. Col. Ewan Butler* som chef, og som havde til hovedopgave at etablere og opretholde en forbindelseslinie fra Sverige via Danmark ind i Tyskland til brug for agenter, særlige personer og specielle forsendelser, give en nærmere redegørelse for de tildragelser, der tilsammen kom til at udgøre et længe lidet belyst træk ved krigstidens historie.

* Se om Butler nærmere s. 279 og i efterskriften s. 291.

Min personlige baggrund var følgende: Allerede før krigsudbruddet først i september 1939 blev jeg indkommanderet til beredskabsstyrken, først til Sjællandske Telegrafkompagni, senere til Jyske Divisions Telegrafkompagni som næstkommanderende. Ved krigens udbrud befandt jeg mig i Viborg. De første måneder lå jeg i kantonnement med mit kompagni i Ødis, senere efter den 1. februar 1940 i Skals. I begyndelsen af april var det meningen, at vi skulle have været forlagt til Tjæreborg ved Esbjerg. Sammen med min motorordonnans og en skriver havde jeg været dernede for at ordne indkvarteringen og vendte tilbage til Skals i løbet af natten til den 9. april i et Herrens vejr, på motorcykel. Udmattede som vi var, prøvede vi forgæves at falde i søvn, men få timer senere blev vi purret ud med meddelelsen om, at tyskerne havde overskredet den danske grænse.

Først den 10. april, et døgn efter besættelsen, nåede et kompagni østrigere frem til Skals, hvor vi mødtes med dem. Vi blev enige med dem om at bruge jernbanelinjen som demarkationslinje mellem dansk og tysk kantonnementsområde. Tyskerne havde dog adgang ved jernbanestationen, der lå i det danske område nord for jernbanelinjen, i tjenstlige anliggender. Såvel det tyske mandskab som deres officerer var forbavsede over den kølige modtagelse, de fik, idet man havde informeret dem om, at de skulle til Danmark og Norge for at hjælpe disse to nationer med at afvise en planlagt britisk invasion. Østrigerne var på ingen måde begejstrede for krigen, så til rivninger og misforståelser kom det aldrig.

Efter nogle dages forløb blev det tyske kompagni trukket bort, og vi fik ordre fra bataillonens til at udstationere vore heste som remonter hos interesserede landmænd, der kunne tænke sig lettere heste til kørebrug. Lidt besvær fik de dog med hestene, der var oplærte som spændheste og ikke velegnede til at blive kørt med liner.

Telegrafmateriellet blev rengjort og repareret, den sidste del af mandskabet blev hjemsendt, og jeg søgte hjemkommando, da jeg ikke brød mig om at gøre tjeneste under så nedværdigende forhold.

Tønder 1940-43

Så snart min ansøgning var blevet bevilget, tog jeg med Skals som udgangspunkt på besøg hos ligesindede venner og bekendte for sammen med dem at overveje den ny tingenes tilstand. Vores fælles holdning var utvetydig, vi nærede alle det samme ønske om at yde vort beskedne bidrag til at overvinde nazismen. Således blev de første spæde kim til en målbevidst modstandsbevægelse mod den tyske besættelsesmagt lagt allerede i foråret 1940. I første række skal fremhæves de mange terrænsportsforeninger, der i stor udstrækning blev arnestedet for den illegale virksomhed. Foreningen af Løjtnanter og Kornetter

T.B. 10

Skals, den 17/4 1940.

Til Krigsministeriet.

Løjtnant af Reserven Johann
Mackeprang Bøge ved Telegrafbatail-
lonen ansøger herved om Afsked fra
den 1/5 1940.

Undertegnede ansøger herved
om Afsked fra den 1/5 1940.

Som Grund for min Ansøgning skal
jeg anføre, at jeg ikke ønsker at
forrette Tjeneste, saalænge Landet
er under tysk Besættelse.

N. 299.

Fremsendes til Telegrafbataillonen
af Jydske Divisions Telegrafkom-
pagni.

Johann M. Bøge.

Skals, den 18/4 1940.

W. Reinzel.

Johann M. Bøges afskedsansøgning til militæret blev indsendt umiddelbart efter den tyske besættelse af Danmark. Privateje.

var pionerer for terrænsporten, som havde vundet ret stor folkelig udbredelse i mellemkrigsårene. Højskoleforstander Robert Stærmose, Støvring, som jeg kendte gennem Dansk Samling, var en varm fortaler for terrænsporten, og han foreslog mig ansættelse på højskolen som instruktør i denne disciplin. Mit virke på Støvring blev der imidlertid intet af, da jeg fra slutningen af 1940 fik ansættelse ved Hedeselskabets afdeling i Tønder, en stilling, der gav mig mulighed for naturligt og ubemærket at færdes over hele Sønderjylland.

I Tønder søgte jeg forbindelse med dansksindede kredse, og sammen med premierløjtnant Mathias Lundorf oprettede vi kort efter nytår 1941 en terrænsportsforening. Vi lagde særlig vægt på enkeltmandsuddannelse i militære færdigheder og fik megen støtte af chefen for fodfolkspionerne, oberst Gulachsen, der blandt andet stillede en militær motorcykel til rådighed til at foretage rekognosceringer for orienteringsløb og andre øvelser.

Samtidig søgte jeg forbindelse med Idræts- og Skytteforeningen og kom derved i kontakt med lektor Aage Rosenkjær og amtsstuefuldmægtig Carl Møller. Som deltagere i det praktiske arbejde havde jeg politifuldmægtig Jørgen Kisbye-Møller, Hans Clausen Friis, teknisk tegner, og politifuldmægtig Erik Bøving hjalp mig så meget, han formåede, med oplysninger om tyskernes forehavender. I Tønder og omliggende landsbyer fandt vi efterhånden frem til interesserede personer. Det viste sig snart, at de betragtede terrænsporten som en forløber for det egentlige, nemlig aktiv modstand mod tyskerne.

Lektor Rosenkjær var Tønder Gymnasiums mest forgudede lærer, der havde bevaret kontakten med eleverne langt tilbage i tiden, og han kunne for mig udpege gamle elever, der kunne komme i betragtning. Amtsstuefuldmægtig Carl Møllers store personkendskab supplerede Rosenkjærs betydning med hensyn til at udvælge de rigtige folk.

Som man ved fra talrige beretninger fra besættelsestiden, gik året 1941 og det meste af 1942 med at fæstne og udbygge det undergrundsarbejde, der var sat i værk, mens man ventede på nærmere udspil fra England.

Kontakt med SOE – arrestationerne dec. 1943

Det kom i efteråret 1942, da SOE i London havde lagt sig fast på sabotagen for Danmarks vedkommende, og som bekendt var der fra den tid en støt stigning i foretagsomheden inden for alle grene af den illegale bevægelse. Til trods for underforsyning med sprængstoffer til den sønderjyske landsdel, var den første transformator røget i luften inden den 29. august 1943, og jeg var blevet tilknyttet SOE gennem de folk, der nu opholdt sig illegalt her i landet. Alt dette medførte et voksende antal modstandsfolk, der måtte bringes i sikkerhed i Sverige, så til mine hidtidige gøremål føjedes nu også hvervningen af praktiserende læger til borttransport af allierede nedskudte flyvere og andre eftersøgte personer. I dette arbejde spillede dr. Otto Westergaard, Ødis-Bramdrup, en vigtig rolle.

I december 1943 blev en kurer, »Stenhuggeren«, taget af tyskerne. Han tilstod, at han var på vej til Tønder med en depeche til Rosenkjær og undertegnede. Af brevet fremgik det, at han skulle mødes med Rosenkjær og mig hos førstnævnte. Tyskerne indfandt sig ved Rosenkjærs adresse på det af kureren nævnte tidspunkt, omringede hans hus og arresterede ham. Derefter drog de videre ud til gården »Hestholm«, min daværende bopæl, som de ligeledes omringede og underkastede bygninger med omgivelser en indgående undersøgelse. Netop da var jeg intetanende ankommet med toget til Tønder for at deltage i det berammede møde. Fru Jane Rosenkjær var imidlertid fortsat på fri fod, og så snart tyskerne var kørt til »Hestholm«, havde hun den åndsnaerværelse og det enestående mod at begive sig over på stationen, hvor

hun vidste, jeg ville komme med eftermiddagstoget nordfra. På den måde fik jeg at vide, hvad der var hændt, blev betids advaret og kunne forsvinde fra baneområdet på min cykel, som jeg til alt held havde med toget.

Først underrettede jeg grupperne og medarbejderne og gav dem besked om at skjule alt diskriminerende materiale. Carl Møller fik snart efter et praj og var gået under jorden og på vej til Sverige, inden jeg forlod Sønderjylland.

Ad en småt befærdet vej kørte jeg nu vestpå til Møgeltønder og fik advaret gruppen dér samt den i Ballum, inden jeg kunne fortsætte til Bredebro, hvor jeg blev hentet i bil af dr. Kay Højholt, Løgumkloster. Højholt kørte mig til landbetjenten i Løgumkloster, Johansen, og lidt senere til Westergaard i Ødis-Bramdrup.

På flugt til Sverige

Den sidste dag, jeg var i lægeboligen, nåede jeg lige at sige farvel til min kæreste. Hun var datter af pastor Andreas Oksbjerg i Ødis og havde været hjemme på et par fridage uden at have nogen anelse om alt det, der var sket. Så snart det var forsvarligt mørkt, gjorde dr. Westergaard sig et ærinde ned til præstegården, hvor han ganske rigtigt traf Grethe, der netop var på vej ud af døren. Ubemærket af alle øvrige fik han hende i al korthed sat ind i sagerne, og en timestid efter mødtes hun og jeg bag tætsluttende mørklægningsgardiner. Senere på aftenen fulgte jeg Grethe på vej til Vamdrup, hvor hun skulle med et tog sydpå. Det var bælgmørkt, vi kunne lige akkurat skimte grøftekanter

Bøges kæreste og senere kone Grethe (Karen Margrethe) Oksbjerg. Foto september 1942. Privateje.

og buskads langs vejen, som vi kendte så godt, og afslørende lys fra billygter var der ikke synderlig fare for takket være krigsårenes sparsomme tildelinger af benzin. Inden vi skiltes, lovede Grethe mig at flytte til København, så hun kunne være i stadig nær kontakt med mine forældre, indtil krigen var forbi.

Næste dag kørte dr. Karl Fuhrmann, Kolding, mig over Lillebæltsbroen. Fuhrmann havde givet mig ordre til, hvis vi skulle blive antastet af tyskerne, at te mig helt forvirret og utilregnelig, så han kunne fortælle dem, at han var på vej til sindssygehospitalet i Middelfart med en patient. Han kørte mig dog omtrent hele vejen over Fyn, idet jeg blev sat af en halv snes kilometer før Nyborg, som jeg nåede til fods. Jeg slap helskindet over Storebælt og med toget til Slagelse, hvor jeg stod af for at hente min kuffert, der var sendt forud som rejsebagage, skønt den indeholdt en del ret fordægtige sager. Sammen med min kuffert rullede jeg nu trøstigt videre, til vi kom til Valby station. Det næste døgn, godt og vel, boede jeg hos en ven af Dr. Algreen-Petersen, Valby, men i løbet af den tid var jeg inde i byen for at træffe Flemming Muus,² som jeg allerede havde stiftet bekendtskab med. Flere måneder forinden, midt på sommeren 1943, var jeg taget til København, til Dansk Samlings kontor, med følere ude efter illegale partnere af bestemt observans. Jeg blev da henvist til Jørgen Staffeldt, der dirigerede mig videre til Stig Jensen³ og Muus i Nyhavn 63. Nu traf jeg atter Flemming Muus, der gav mig besked om ufortøvet at drage til Sverige, til den engelske legation i Stockholm og ellers holde mig i ro, til der igen blev brug for mig.

Næste togrejse gik til Helsingør, hvor jeg skulle stille på værftskontoret. Sammen med seks andre flygtninge blev jeg ført ned til en fiskerbåd, hvor jeg blev klemt ind mellem de forskydelige vægge til et dobbelskot, og så foregik sejladsen uforstyrret og på normal tid til Hålsingborg. I Hålsingborg blev vi underkastet en rutineundersøgelse af det svenske politi, dog ret lempeligt, inden vi fik anvist hver en køje i en af de flygtningebarakker, der var opført tæt ved havnen.

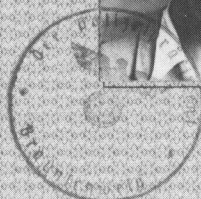
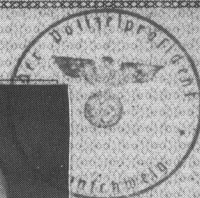
Julen tilbragte jeg i Möckelsnäs på en herregårdspension, der var stillet til rådighed for flygtninge fra Danmark, men inden nytår var jeg i Stockholm, havde knyttet forbindelse med den engelske legation, lejet et værelse og fået ansættelse på »Sjöhistoriska Museum«.

I løbet af forårmånederne 1944 gjorde jeg en kort overgang tjeneste i Den danske Brigade, nærmest for at holde mig i nogenlunde anstændig fysisk form. Den største gevinst ved min korte tid i Brigaden var det bekendtskab, jeg gjorde med Erik Kiersgaard og Frede Birkelund, der begge senere blev engageret til SOE.

Under et besøg på den engelske legation i sommeren 1944 meddelte Ronald Turnbull⁴ mig, at en af hans kolleger havde spurgt efter mig. Ronald Turnbull

PERSONENBESCHREIBUNG

Staatsangehörigkeit: *Dänemark*
 Beruf: *Bauzeichner*
 Geburtsort: *København*
 Geburtstag: *2 - 10 - 1912*
 Wohnsitz oder Aufenthaltsort: *Stockholm*
 Gestalt: *mittel*
 Gesicht: *oval*
 Farbe der Augen: *blå*
 Farbe des Haares: *blond*
 Besondere Kennzeichen: *keine*

Unterschrift des Inhabers

Axel Peter Smidt

Bøges »Vorläufiger Fremdenpass« fra Tysklandsrejsen i september 1944 bar navnet Axel Peter Smidt. Privateje.

var chef for den britiske mission i Stockholm, og den omtalte kollega viste sig at være major Ewan Butler, den ansvarlige for den tyske sektion af SOE ved legationen. Det blev en meget lang samtale, hvorunder han udspurgte mig indgående om mine personlig forhold og mine militære og sproglige kundskaber. Efter mit forslag førte vi en del af samtalen på tysk, idet jeg ret hurtigt blev klar over, at man om muligt ønskede at sende mig på en eller anden mission til Tyskland. Ewan Butler syntes at være tilfreds med mine militære kvalifikationer (løjtnant af reserven ved ingeniørtropperne) og med mit kendskab til det tyske sprog og til tyske forhold i almindelighed og bad mig komme igen næste dag.

Ved mit andet besøg spurgte han mig, om jeg kunne tænke mig at rejse til Tyskland for at komme i berøring med antinazistiske kredse, oprette »safehouses« (sikre tilholdssteder for kommende agenter) og i øvrigt fremskaffe forskellige oplysninger, navnlig vedrørende trafik og rejsemåder og myndighedernes kontrolforanstaltninger.

Uden nøje udarbejdet plan ville det være nytteløst at begive sig til Tyskland. Der måtte iværksættes et omfattende forarbejde. For at komme i forbindelse

med de rette folk i Tyskland måtte jeg opspore nogle af de tyskere, der af politiske eller andre årsager var flygtet til Danmark og derfra videre til Sverige. Jeg kontaktede disse folk og fik af dem opgivet navne og adresser på pålidelige venner og pårørende i deres hjemland, som måtte antages at være indstillet på at arbejde for demokratiske interesser. Samtidig var det mig magtpåliggende at skabe gensidig tillid, og derfor lagde jeg vægt på at huske små, personlige træk, som i hvert enkelt tilfælde kun kendtes af en lille, snæver kreds.

Inden det kom så vidt, måtte jeg gennemgå et kursus i brugen af koder, kryptografi, chifrer og dechifrer, sympatetisk dvs. »usynligt« blæk og andre for opgaven betydningsfulde ting. Men foruden disse rent tekniske færdigheder måtte jeg sætte mig grundigt ind i nazistiske særtræk, herunder uniformeringen af de forskellige tjenestegrene. Endvidere bestræbte jeg mig på at indleve mig i tysk sprog og væremåde ved at se alt, hvad jeg kunne overkomme af tyske film.

Endvidere skulle vi udarbejde min »cover story«. Den gik i korthed ud på, at jeg var dansk-tysk frivillig arbejder, der havde været ansat i Rabel-Werke, før det var blevet udbombet, og nu fortsat var i besiddelse af de relevante papirer (Vorläufiger Fremdenpass, flyttepapirer etc.). Endelig måtte jeg memorere samtlige tyske forbindelser, der kunne komme på tale, med hver især karakteristika. Som gaver medførte jeg ti armbåndsure.

Illegalt til Tyskland

I begyndelsen af september 1944 var forberedelserne tilendebragt, og jeg var klar til afrejse. Jeg tog toget fra Stockholm til Göteborg, hvor jeg blev modtaget af vor kontaktmand til Danmark, Gyberg.⁵ For at vi kunne kende hinanden havde jeg som tegn en avis, der stak op af frakkelommen, for øvrigt en ganske overflødig forholdsregel, da kontaktmanden og jeg kendte hinanden særdeles vel.

Rejsen til Danmark skulle jeg foretage som blind passager om bord på eksportbåden »Jytte Clausen«. Anden styrmand sørgede for, at jeg kom uset om bord og ind i hans kahyt på poopdækket; i dørken var der et mandehul, godt skjult under en måtte, der var bredt helt hen over den. Rummet under poopdækket var kun ca. 80 cm højt, så jeg kunne selvsagt ikke sidde oprejst. Turen til Århus forløb planmæssigt, men med rigelig slingerage. I Århus købte jeg en cykel og kørte til Viborg og opsøgte officiant Arne Møller, en bror til Carl Møller; han var straks parat til at varetage den ønskede postforbindelse til Sverige.

Fra Viborg til Kolding med toget, fra Kolding til Ødis-Bramdrup med »grisen«, den lille privatbane. I den tid, jeg havde været borte fra Ødis-Bramdrup, havde dr. Westergaard udvidet nettet af læger, der havde påtaget

sig at transportere illegale personer, nedskudte engelske flyvere og andre, der var eftersøgt af Gestapo. Foruden lægerne indgik i nettet to landbetjente, Jens Peter Egebjerg Andersen og Johansen, henholdsvis fra Tinglev og Løgumkloster. For øvrigt havde engelske flyvere den instruks hjemmefra, at hvis de blev skudt ned og ellers havde liv og lemmer i behold, skulle de uopholdeligt opsøge den stedlige præst eller læge.

Foruden de papirer, jeg havde med fra Stockholm, blev jeg yderligere forsynet med et par falske identitetskort, som frugtavler H. P. Mortensen, Ødis-Bramdrup, der var sognerådsformand, udstedte til mig på grundlag af en falsk dåbsattest, som pastor Edvard Ernstsens, Nr. Løgum havde bragt til veje.

Den 19. september 1944 var jeg netop i Løgumkloster hos dr. Højholt sammen med politifuldmægtig Bøving, der til alt held ikke havde opholdt sig på politistationen i Tønder, da overfaldet over hele landet på den udøvende myndighed indtraf. Det var dr. Højholt, som først fik nys om begivenheden, og han sendte os i hast i sikkerhed hos en skomager, der ganske vist hørte til det tyske mindretal, men han var *kejsertysk* og absolut antinazist, så dér sad vi trygt i skjul, indtil vi uanset kunne slippe bort derfra.

Under alt dette var jeg kommet i forbindelse med vognmand Skaftø, Kolding, som kørte med fisk til Tyskland. Han gik ind på at tage mig med i sin lastbil og gjorde mig desuden bekendt med andre chauffører, der var villige til at tage en mand med over grænsen. Sluttelig stak mejeribestyrer Sejer Buchhave Hansen, Stepping mejeri, nogle pakker smør til mig, ikke som rejsekost, men ment som bestikkelse, ud fra den ganske rigtige betragtning, at smør var af højere værdi i Tyskland end sprængstof.

En aften i september ankom jeg til Kolding og blev anbragt bagest i fiskebilen, hvor der var indrettet et sovested til en eventuel medhjælper, som kunne afløse chaufføren. Under det meste af kørslen ned ad hovedvej 10 sov jeg, men kort efter at vi havde passeret Christiansfeld, blev jeg lukket ud og kom ind i førerhuset, da Skaftø vidste, at der ikke var grundigt eftersyn, før vi nåede Slesvig. Ved Kieler-kanalen var der atter eftersyn, men denne gang meget lemfældigt.

Hamborg 1944

I Hamborg tog jeg afsked med Skaftø ved en kro efter at have aftalt med ham det tidspunkt, hvor vi skulle mødes igen sammesteds. Så begav jeg mig til fods ud til den første af de angivne adresser, der befandt sig øst for Hamborg, Schrebergarten Bezirk, lige i nærheden af Buchenwalde. Beboerne i det kolonihavehus, hvor jeg søgte kontakt, var til at begynde med noget forbeholdne, men da jeg kunne beskrive den dame, som var vort fælles bekendtskab, hendes

udsende og den knyst, hun havde på venstre fod, tøde de op, og vi kunne begynde at tale om »demokratische Interessen«.

På grund af flygtningesituationen var alle huse i området overbefolket, men mine værtsfolk lovede, at de næste dag ville sætte mig i forbindelse med en ven af familien, en ledende socialdemokrat. Jeg tilbragte natten hos de venlige mennesker i kolonihavehuset og tog så næste morgen sporvognen ind til Hamborg. Sporvognens endestation lå kun nogle få meter fra det hus, hvor næste mand på min liste boede.

Stort set brugte jeg dagen til at rekognoscere, så jeg kunne danne mig et indtryk af Hamborg i al almindelighed. Hen imod aften tog jeg igen fat på min uskrevne personliste; jeg ringede på hos den kendte dermatolog dr. Unna, en mand, der ikke var persona grata hos de nazistiske myndigheder. Han følte sig umådeligt trykket under forholdene, og hans humør blev afgjort ikke bedre ved hans megen læsning af Schopenhauer som afspændingslekture. Dr. Unna frabad sig alt for mange besøg, forståeligt nok, men gav mig i øvrigt mange gode oplysninger, da han først havde set mig an. Prøven på min troværdighed var mit kendskab til den omstændighed, at han havde arvet klinikken efter sin far, som havde været en anerkendt hudlæge, samt min viden om en kompostbunke, der lå flere meter fra et hushjørne, og den indeholdt familiens sølvtoj. Jeg lovede dr. Unna, så vidt det stod i min magt, at være ham behjælpelig med at komme til Danmark og videre til Sverige. Den plan blev senere realiseret ved hjælp af den danske undergrundsbevægelse.

Livet i Hamborg var præget af ro og orden, rationeringsmærkesystemet fungerede efter forholdene tilfredsstillende – der var tilmed små lempelser, idet vildt var uden for rationeringen – trafikken blev afviklet så planmæssigt som gørligt, og befolkningen tog tilsyneladende tingene med ro og fatning. Et påfaldende træk i gadebilledet var de mange velklædte mennesker, man så overalt. Jeg fik den forklaring på fænomenet, at folk tog deres bedste tøj på om morgenen, når de skulle af sted på arbejde, for de kunne aldrig vide, om huset stod der endnu, når de vendte hjem om aftenen. Det siger sig selv, at for en fremmed magts agent var det af stor vigtighed ikke at skille sig ud fra mængden, så jeg priste mig lykkelig for mit pæne mørkegrå jakkesæt og mine velpudsede sko. Det mest foruroligende ved dette ophold i Hamborg var for mit vedkommende de engelske luftangreb. Der gjaldt nemlig strenge bestemmelser om, at alle, som ikke havde særlig tilladelse til andet, skulle søge til det nærmeste tilflugtsrum under luftalarm, og tyskerne var meget omhyggelige med at få alle gennet ned. Adgangen var skarpt bevogtet; var man først dernede, var det ikke muligt at slippe op igen, før luftalarmen blev afblæst. I disse lukkede rum var det en let sag for politiet og det særlige vægterkorps at

Baustelle Braunschweig

RAEBEL-WERKE

FERNSPRECHER: SAMMEL-NR. 75 60 91

~~RAEBEL-WERKE~~
Postschliessfach 72

Bescheinigung!

COMMERZBANK, DEP.-KASSE Q. R., BERLIN.
TEMPELHOF / DRESDNER BANK, DEP.-KASSE 62
BERLIN-TEMPELHOF / DEUTSCHE BANK, DEP.-
KASSE L 3, BERLIN-TEMPELHOF
POSTSCHECK-KONTO: BERLIN NR. 876 59

Ihr Zeichen Ihre Nachricht vom Unsere Zeichen den

Gemeinschaftslager

-./We.

Wir bescheinigen hiermit unserem ausländischen
Gefolgschaftsmitglied Axel Peter S m i d t,
dass er in der Nacht vom 20-21 September 1944
durch abbrennen des Gemeinschaftslagers 25,
Braunschweig-Lehndorf, bombengeschädigt wurde.

RAEBEL-WERKE
EISENBETONBAU
Ma Kuty

EISENBETONBAU / HOCH- UND TIEFBAU / STEINEISENDECKEN

14/2 C/0251

Falsk dokumentation af »Axel Peter Smidt« alias Böges ansættelse i Raebel-Werke. Privateje.

forlange papirer fremvist, og jeg har nogle gange med ængstelse set en emsig »Beamter« nærme sig under udførelsen af sit hverv.

Atter i Sverige – nyt rejseprogram

Hjemrejsen gik glat; grænseovergangen forløb uden vanskeligheder. Efter en mindre »inspektions«rundrejse i Jylland befandt jeg mig en dag i oktober på Djursland, nærmere betegnet hos fiskeauktionsmesteren i Grenå, der havde en passage over Kattogat parat til mig. I båden sammen med mig var to engelske flyvere, Flowers og Parks, som nogen tid forinden var blevet skudt ned over Jylland, men havde reddet sig ud af hver sin brændende maskine.⁶ Flowers havde måttet gribe for sig på en gloende jernstang og havde fået alvorlige forbrændinger på begge hænder, der stadig var forbundet. Parks havde under udspringet fået en fod slemt forstuvet og gik stadig med stok. Båden stak lige østpå, og vi var snart i Pakhusbugten ved Anholt, hvor vi skulle møde en svensk båd. Vi ventede imidlertid den ene time efter den anden, og da der var gået over et døgn, uden at nogen svensker var kommet i sigte, anmodede jeg skipperen om at sejle os ind på svensk farvand. Det gjorde han, og helt inde under kysten løb vi op på siden af en svensk fiskekutter, hvor skipperen indvilligede i at tage os med. Det var ret møjsommeligt at fire de sårede flyvere fra det ene fartøj til det andet, men det gik, kutteren satte kursen efter land, og inden længe lagde vi til i havnen i Värberg. For flyverne, der jo var i civil, var der intet problem; de blev taget i vare af det svenske politi og kunne påregne snart at være hjemme i England igen. For mit vedkommende kunne det være blevet en indviklet affære. Normalt skulle jeg have været tilbageholdt, imens mine forhold blev undersøgt, men landsfiskalen, som jeg blev fremstillet for, var en mand af konduite. Jeg fattede tillid til ham og lagde kortene på bordet, fortalte hvem jeg var, og hvad jeg havde for, og han forstod mig. For øvrigt bekræftede mine to engelske rejsekammeraters tilstedeværelse min forklaring, og ydermere blev en mand fra Göteborg tilkaldt, en dansker, som kendte mig godt og kunne sige god for mig. I løbet af ganske kort tid var sagen klar, og næste dag var jeg i Stockholm.

Det var herligt at færdes frit i en by, hvor gaderne var oplyst lige fra om eftermiddagen, hvor butiksvinduerne syntes at bugne med varer, man ikke havde set vest for Øresund i årevis, og hvor man frem for alt ikke uvilkårligt måtte kaste stjalne sideblikke rundt for at føle sig sikker mod forfølgere. Jeg gik direkte og åbenlyst til mit logi og tog derfra ud på Strandvägen til den engelske legation, hvor jeg blev modtaget med åbne arme af min chef Butler og Miss Gow (Butlers sekretær). De havde lige haft deres fem minutter den dag og var netop færdig med dart-spillet. For enden af det lange, smalle kontor, på væggen lige over Miss Gows skrivebord hang en stor plakat med

et portræt af Hitler, og det var en udsøgt fryd at se de spidse pile bore sig lige ind i det berygtede overskæg.

Vi gik straks i gang med at udarbejde en rapport over min rejse. Heri var inkluderet en filmrulle, som jeg havde med fra modstandsbevægelsen i Ålborg. Man var særdeles godt tilfreds med resultatet.

Efter nogle dages forløb begyndte vi at arbejde med planlægningen af den kommende tids aktiviteter samt med træning af forskellige færdigheder. Vi kunne indse, at det ville blive nødvendigt, umiddelbart før agenternes afsendelse, at foretage en rekognosceringsrejse for at sikre sig, at alting var i orden. Vi opstillede følgende 5 punkter:

1. at kontrollere kontakter og andre resultater, der var etableret på den første rejse i efteråret 1944.
2. at skaffe nye kontakter.
3. at slutte en foreløbig overenskomst med den danske undergrundsbevægelse i Jylland.
4. at forestille min hjælper Erik Kiersgaard for vore danske kontakter og stille ham i spidsen for den danske afdeling af foretagendet.
5. at kontakte undergrundsbevægelsen i Hamborg.

Før afrejsen fra Sverige blev følgende ordninger truffet:

- (a) Af dr. Unna, der var ankommet til Sverige i december 1944, fik jeg introduktion til en ny kontakt i Hamborg, blikkenslagermester Beullens, Altona.
- (b) Med Carl Møller fra den danske legation traf jeg en ordning om at bruge hans legale postforbindelse med hans bror i Viborg til at sende vore budskaber, der var skrevet med sympatetisk blæk af fineste kvalitet (brunt papir).
- (c) Af hr. Kraft i Helsingborg fik jeg opgivet en postadresse i København, der viderebragte illegale breve til Sverige (C. A. Christensen, Østersøgade 188).
- (d) Med hr. Gyberg og hr. Nybo traf jeg de nødvendige aftaler om transport af personer og materiel mellem Sverige og Danmark og afsendelse af illegale breve.
- (e) Sammen med premierløjtnant B. Wang⁷ sluttede jeg en foreløbig overenskomst med lederen af nedkastningsarbejdet i Jylland, Anton Toldstrups afdeling af den danske undergrundsbevægelse i Jylland. Dr. Warberg og dr. Steinø skulle tjene som repræsentanter for Toldstrup.

Som erkendtlighed havde jeg denne gang små pakker med the og kaffe samt endnu et parti armbåndsure i den kuffert, jeg medbragte.

Kontaktrejse til Hamborg februar 1945

Hen mod slutningen af januar 1945 tog Kiersgaard og jeg fra Stockholm til Göteborg og derfra med Gybergs rute til kysten af Djursland, så langt ind mod Jernhatten som muligt, og så gled vi ud over rælingen og vadede i land ca. 15 kilometer syd for Grenå. Det var lørdag den 3. februar, og forbudet mod at rejse i weekend'en nødte os til at holde os i nærheden af landingspladsen indtil mandag den 5. Vi tog derfor ind hos en fisker, der var os bekendt som et pålideligt menneske. Om mandagen tog vi fra Jernhatten til Ålborg, hvor vi stadfæstede den aftale, som løjtnant Wang og jeg havde indgået vedrørende mellemmand, postadresser, løsener og koder, der i fremtiden skulle bruges mellem Toldstrup og os. Vi bestemte i fællesskab, at Toldstrup skulle sørge for transporten af personer og materiel fra landingspladserne til de oplagingssteder, vi angav. Ålborg var et alt andet end sikkert opholdssted for folk af vores kaliber, så det blev tilrådet os at overnatte i Åbybro i den Store Vildmose. Det forløb også upåklageligt; ligeledes turen fra Ålborg sydpå, hvorunder vi anløb allerede etablerede forbindelser med modstandsbevægelsen. De var alle intakte. I Århus Nord skiltes vore veje, idet Kiersgaard og jeg fulgte hver sin rute til Ødis-Bramdrup. Kiersgaard løb dog ind i forskellige vanskeligheder undervejs, så det tog ham fem dage at komme frem. Kiersgaard tog nu sit kvarter hos Ingrid og Holger Skovrup, Bramdrupgård, og jeg hos Westergaards, og vi gik straks i gang med hver sin opgave. Kiersgaard fik snart hænderne fulde med at søge efter safe-houses, landingspladser ved kysten og at skaffe sig falske papirer og rationeringskort hos de stedlige myndigheder. Jeg kom i forbindelse med vognmand Sven Fischer, Kolding, og traf alle bestemmelser om min tur til Hamborg, men afrejsen blev forsinket på grund af et tidsbegrænset stop for salg af benzin til civile køretøjer i Tyskland, og det forskaffede mig en uønsket ventetid på et par dage.

Først omkring den 19. februar kunne jeg komme af sted sydpå. Denne gang var bilen lastet med svine kroppe, der blev skubbet lidt sammen, så jeg med nogen besvær kunne kile mig ind. Når der var eftersyn, blev jeg advaret ved lyden af nøgler og låsetøj, og jeg måtte hage mig fast i de forhåndenværende kroge i loftet og trække benene op efter mig, når de lyste ind i mellemrummet mellem vogngulvet og de ophængte slagtedy.

I Flensborg skulle jeg mødes med Georg Beckmann,⁸ vores ene kontaktmand dér i byen. Blandt mange andre ting drøftede vi grænseovergange og tysk afpatuljering af strækningerne langs grænsen. Beckmann gav mig endvidere

Politikreds. **Legitimationskort**
 Nr. 59 for
Sikkerhedsomraaderne i Danmark.

Navn Børge Peter Jensen

Stilling Ingeniør

Bopæl Silkeborgvej 10, Herning.

Født d. 2/10 1912, København

Indehaverens
 Underskrift Børge Peter Jensen

Politikreds. **Legitimationskort**
 Nr. 42 for
danske Statsborgere.

Navn Jens Peter Madsen,

Stilling Ingeniør

Bopæl Storegade 9, Grenaa

Født d. 10/2 1910, København

Indehaverens
 Underskrift Jens P. Madsen.

Bøges falske identitetskort fra 1944. Privateje.

en introduktion til Gustav Hermann, Altona, et tidligere socialistisk medlem af Hamborg byråd. Vores anden kontaktperson i Flensborg, Bönisch, hvis navn og adresse Carl Møller havde opgivet mig få uger forinden i Stockholm, var blevet indkaldt til aktiv krigstjeneste, men han havde haft held til at spille syg og lå nu på lazarettet i Neumünster. Jeg traf hans kone, som jeg bad overlade mig hans H-tegn, en knap med et tydeligt H, som for indviende ville bevise, at bæreren var »god nok« – jeg ville overbringe ham den ved først givne lejlighed.

Den lejlighed kom før end jeg havde regnet med det. Ved en fejltagelse glippede en aftale, jeg havde indgået med Fischer; jeg kom ikke med den fiskebil, vi havde bestemt, så jeg måtte tage på tommelen med tyske biler til Hamborg. Jeg kunne således gøre ophold i Neumünster, hvor jeg besøgte Bönisch på lazarettet, og han fik sin knap som aftalt. Derefter fik jeg et »lift« af en anden tjenstvillig tysk chauffør. Ved broen lige uden for Rendsborg undgik jeg kontrollen ved at sove rævesøvn (Grethe, min kæreste, har altid hævdet, at ingen kan se så søvrig og fåret ud som jeg, allermest når der ingen naturlig grund er til det), og så gik det lige durk til Hamborg.

Så snart jeg kom til Hamborg, opsøgte jeg blikkenslagermester Beullens, som dr. Unna havde henvist mig til. Beullens havde været flyverløjtnant i Første Verdenskrig, han var socialist, og han bevidnede os stor interesse og hjælpsomhed. Jeg boede hos ham de første dage og hos Adolf Schneider under resten af mit ophold i Hamborg. I løbet af den tid opsøgte jeg Adolf Hermann, arbejdsformand, og Felix Kirk, Hausmeister, dvs. pedel ved Kopeschule. Navnlig Beullens var til at begynde med meget fåmælt, forståeligt nok under de forhold, men efter at alles skepsis var overvundet, gik de varmt ind for sagen, stillede deres hjem til rådighed som safe-houses og lovede at skaffe endnu flere og ydermere en række oplagsrum til materiellet, i nærheden af Hamborg. Undergrundsbevægelsen virkede dog mere og mere som en fiktion; i det mindste lykkedes det mig aldrig, trods flere tilløb fra mine forbundsfællers side, at komme ind på livet af denne bevægelse.

Jeg havde løst ugekort til sporvejene, og det var et levende indtryk af stemningen i befolkningen, man fik ved at lytte til samtalen i sporvognene. Det var ikke lutter blide ord, der faldt om samfundets top; Hamborg var aldrig en overvejende nazistisk by under Hitler-regimet.

Hvis en af de personer, jeg skulle opsøge, viste sig at være udbombet, kunne man på den nærmeste politistation få oplyst, hvor han var at finde. Da det ganske givet ville være halsløs gerning fra min side at kompromittere sagen ved at nærme mig et sted, hvor min accent uvægerligt ville røbe mig som udlænding, måtte jeg modstræbende overlade det ærinde til en anden, og Beullens' datter, der var tjenstgørende ved et af luftværnsbatterierne, klarede uden at vække opsigt det enkelte tilfælde, der blev påkrævet.

Luftangrebene var blevet mere kontinuerlige og massive siden sidst, men jeg undgik at gå i beskyttelsesrum ved at søge ned til bredden af Alster, hvor jeg kunne forblive ubemærket i ly af mørket. Trods de kraftigere bombninger bevarede befolkningen en utrolig fatning. Alting fungerede efter forholdene hensigtsmæssigt, også vores flugtrute.

Ved Adolf Schneiders mellemkomst fik jeg til sidst købt en cykel formedelst et pund smør og et armbåndsur, og så satte jeg atter kursen efter Danmark. Til at begynde med kørte jeg forsigtigt ad små biveje for at undgå udfaldsvejen fra Hamborg, hvor trafikanterne blev meget nøje undersøgt, men så snart det var forsvarligt, drejede jeg ind på hovedvejen og kørte fra Oldesloe til Neumünster og derfra mod Rendsborg. Spørgsmålet var nu at finde et sted, hvor jeg kunne komme over Kieler-kanalen. Jeg overvejede først mulighederne for at finde en båd til at sætte over i. Både fandtes der nok af i nærheden af Rendsborg, men alle de fartøjer, jeg kunne komme i nærheden af, var solidt fortøjet, og alle steder var årerne fjernet. At svømme over var udelukket på grund af kuldegraderne og den kendsgerning, at jeg ikke havde noget tørt tøj

at skifte med. Jeg valgte derfor at bruge mine falske papirer og spadserer over broen ved Rendsborg. Det gik godt. Jeg afpassede det tidspunkt, hvor der var stærkest trafik over broen og slap da også uantastet igennem kontrollen, hvor man overså en mindre fejl i mit »Vorläufiger Fremdenpass«. Velankommen til Rendsborg tog jeg ind på en kro for at styrke mig ved en grog. I kroen kom jeg til at dele bord med nogle yngre befalingsmænd fra marinen. De var i ret god stemning, for, som de sagde, så længe man kunne få et så godt glas øl, kunne det ikke være rent galt.

Ved ni-tiden brød vi op, jeg i retning af Slesvig. Jeg var lige kommet uden for Rendsborg, da der kom et luftangreb, og også trafikken på vejen blev udsat for beskydning. Jeg drejede ud til siden og fortsatte nordpå ad biveje. Da vejkrydset i Slesvig var et vigtigt kontrolpunkt, som jeg helst ville undgå, søgte jeg ud i terrænet vest for hovedvejen. Under min videre færd hen over knudret pløjeland kom jeg ind på en stor mark, hvor jeg svagt skimtede nogle besynderlige monstre. Jeg vovede mig nærmere og fandt, at de mærkelige fremtoninger var jagerflyvemaskiner. Jeg var uforvarende kommet ind på flyvepladsen ved Jagel. Det begyndte at lysne, og arbejderne, der havde deres virke på pladsen, indfandt sig nu så småt. Samtidig sivede natholdet hen mod udgangen, og jeg blandede mig imellem dem og slap ubemærket igennem.

Efter at jeg havde lagt kontrolpunktet i Slesvig bag mig, var resten plain sailing. Jeg trådte godt i pedalerne og ankom til Flensborg op ad formiddagen, hvor jeg tog ind hos Heinrich Bönisch og gjorde et kort ophold dér. Efter en sidste samtale med Bönisch og Beckmann gik jeg over grænsen til fods kl. 2 om natten den 7. marts, ledsaget af en toldbetjent, som havde hjulpet mig en gang før. Jeg husker, at jeg gik igennem en låge, og så såre det var sket, hørte jeg nogen komme, hvorfor jeg skyndsomst søgte om bag en stenhøj i et buskads. Det var en patrulje, der nærmede sig, og de havde en hund med sig. Som ved et under blev jeg ikke opdaget, og så snart jeg ikke kunne høre noget mere, rejste jeg mig og gik til Bylderup Bov, hvorfra jeg tog med toget til Farris på ganske normal vis. Fra Farris ringede jeg til dr. Westergaard, som straks kom og hentede mig.

Via Gestapo til Frøslevlejren

Så snart jeg var kommet til Ødis-Bramdrup, sendte jeg Kiersgaard til Toldstrups cut-out i Ålborg for at ordne min rejse til Sverige. Kiersgaard vendte tilbage en uge efter med uforrettet sag. I mit fravær var politifuldmægtig Bøving kommet til Ødis-Bramdrup, hvor han under falsk navn opholdt sig i lægeboligen. Gennem ham kom jeg i kontakt med regionslederen, Peter Jensen⁹ kaldet, som lovede at sætte mig i forbindelse med Toldstrups cut-out i Århus, ingeniør Floor. Sammen med politifuldmægtig Iver Møller,¹⁰ Aabenraa, der

havde et andet ærinde hos Floor, tog jeg til Århus den 15. marts. Ingeniør Floor modtog os, men bad os komme igen næste dag, da han endnu ikke havde fået nogen besked om os og vort komme. Da vi stillede næste aften, blev vi arresterede af Gestapo, som dagen i forvejen havde anholdt en kurer fra Peter Jensen med et brev, hvori vor ankomst blev meddelt.

Vores ophold i fængslet i Mejlgade, Århus blev af den art, som man efterhånden har hørt eller læst mange beskrivelser af. Inden det første forhør samme aften blev jeg spurgt, om jeg ønskede en tolk. Jeg svarede ja, fordi en oversættelse ville give mig tid til at tænke mig bedre om. Lidt efter kom en tolk til stede og faldt ind i forhøret med oversættelse til begge sider, men han var ikke meget bevendt. Min »Sachbearbeiter« blev snart så ivrig, at han helt snakkede tolken omkuld, og til sidst bed ham af med bemærkningen: »Er spricht ja viel besser deutsch als du, Dumkopf!«, hvorefter han og jeg fortsatte på tysk.

Næste dag fortsatte forhøret fra tidlig morgen. Da det begyndte at blive lyst, så jeg i et glimt familieportrætter rundt om på skrivebordene. Noget bizart med disse smilende hustruer og børn, der betragtede Papa, mens han sikrede familiens velfærd med mildt sagt meget hårdhændede metoder. Ikke mindre forbavsende forekom det mig, at »der Sachbearbeiter«, uden påviselig grund og uden at ænse mine blå mærker, gav sig til at diskutere allehånde emner med mig. Således blev han en rum tid opslugt af spørgsmålet jazz kontra klassisk musik. Jeg har ikke synderlig indsigt i musikgenrer, men siden han valgte den klassiske stil, blev jeg nødt til at forsvare jazz'en for at kunne trække tiden i langdrag. Umærkeligt fik jeg samtalen ledet fra musik over til dans, som jeg heller ikke har meget begreb om. Han talte sig mere og mere op, og til sidst sprang han iltert op fra stolen og råbte: »Aber Mensch, kennen Sie den Rheinländer nicht?« og gav sig til at danse Rheinländerpolka op og ned ad gulvet i forhørslokalet. Jo, de forstod at variere deres forlystelser, mine plageånder – der var tre af dem, som på skift bearbejdede mig og min sag. En af dem sluttede sin arbejdsdag med at sige: »Efter krigen skal vi rigtignok have en god samtale over et glas øl!«

Den tredje dag var jeg ophovnet over hele kroppen af den ublide medfart og mærkede, at jeg var ved at få høj feber. Af frygt for at komme til at tale over mig i febevildelse og også for i det hele taget at få forhøret bragt til en ende gav jeg mig til at granske min hjerneboks for overbevisende anekdoter. Jeg begyndte langsomt at nævne navne på personer, som jeg med sikkerhed vidste var døde eller velbeholdne i Sverige, og efter nogen nølen faldt den tilståelse, at jeg om bord på en engelsk u-båd havde rekognosceret på kysten ved Als og Kieler-kanalen. Den historie gav pote, den var bare ikke sand, men de gned sig i hænderne og sagde anerkendende: »Da kriegten Sie Vergünstigung!«

Det lykkedes mig at skjule min forbindelse både med SOE og med den danske modstandsbevægelse for dem, og efter nogle dages forløb blev sagen stillet i bero, idet man skrev til hovedkvarteret i København og anmodede om yderligere personlige oplysninger. Disse nåede dog aldrig frem, da RAF den 21. marts bombede Shell-huset, hvorved alle arkiver gik op i luer. En dr. Renner, som var Gestapo-chef i Århus, krævede imidlertid, at jeg blev stillet for en standret, men jeg fik underhånden gennem en tysk fængselsbetjent at vide, at han og hans kolleger havde sørget for, at Iver Møller og jeg samt fire andre havde fået vores navne føjet ind på en liste over fanger, der skulle til Frøslev for dér at afvente tidspunktet for sagens videre behandling.

Et forsvindingsnummer

Opholdet i Frøslevlejren varede fra den 28. marts til den 28. april 1945. Hen imod slutningen af det tidsrum var Bernadottes hvide busser begyndt at føre norske og danske KZ-fanger hjem, med mellemstation i Frøslev. Jeg øjnede en chance. Ved hjælp af lidt maskepi med lejrens danske koordinator, kaptajn Digmann og hans medhjælper, løjtnant Fynboe, blev jeg infiltreret i en norsk gruppe, så de sidste fire dage i Frøslev hørte jeg til i den norske barak, lød et norsk navn og talte det gæveste »skandinavisk«, jeg kunne præstere. Man havde ikke rigtig tal på fangerne, og mine to sidemænd i sovesalen, som var indviet i min list, sørgede for at holde alt for nyfigne personer på tilbørlig afstand. Den 28. april forlod vi Frøslev. Ved udgangen af lejren sad kaptajn Digmann, med den tyske kommandant ved sin side, og krydsede os alle af på sin liste, efterhånden som vi én for én passerede forbi og nævnte navn og hjemsted, og jeg sagde på højt og klangfuldt norsk (tror jeg nok): »Ek er Jakob Knudsen fra Mandal, født den tiende i andra 1909 –«

Umiddelbart før Lillebæltsbroen gjorde kortegen holdt, for at fangerne kunne få udleveret hver en frokostpakke og træde af på naturens vegne. Busserne holdt i højre vejside, den anden vejbane var fri til almindelig færdsel. »Läufer'ne«, de tyske bevæbnede vagter slentrede sløvt omkring med hele deres opmærksomhed henvendt på, om alt gik lovformeligt til i den brogede skare af fanger, og i et ubevogtet øjeblik smuttede jeg over i den anden vejbane, hvor jeg havde set en mand komme trækkende op ad bakken med sin cykel.

»Lån mig lige din cykel,« sagde jeg til ham, »så jeg kan komme væk fra de banditter dér.« »Det tør jeg ikke,« svarede han forskrækket og satte ekstra fart på op ad bakken. Lidt efter ham kom en ung karl, også trækkende med sin cykel. Jeg gentog min anmodning og tilføjede, at jeg ville stille cyklen ved den nærmeste tværvæg. Han var med på den lige med det samme, så jeg overtog cyklen og trak den op ad bakken, mens han gik ved siden af, og således fortsatte vi fredeligt og stilfærdigt sludrende, til vi havde passeret hele kortegen.

Så satte jeg mig på cyklen og kørte hen til den nærmeste tværvej, hvor jeg stillede cyklen på hjørnet som aftalt.

Det var mørkt, da jeg nåede til Ødis-Bramdrup, og det var mørkt i lægeboligen. Der var ingen hjemme, så jeg fortsatte til Bramdrupgård. Da jeg kom helt hen til hovedbygningen, så jeg en smal stribe lys langs siden af mørklægningsgardinet; jeg listede mig op ad trappen ind i entreen og bankede på døren til stuen, hvorfra jeg kunne høre Birkelunds og Kiersgaards stemmer. Jeg skal aldrig glemme den modtagelse, jeg fik af de to gutter, og glæden blev ikke mindre, da jeg fik at vide, at der allerede var kommet flere agenter ad vores rute ind i Tyskland, heriblandt Erik Münster og Erik Steglich-Petersen.¹¹

Til møde med sejrherren

Efter at have udvekslet nyt blev vi enige om, at der burde ske noget i Flensborg. Vi fandt hurtigt frem til en plan. Fra et lager i nærheden af Vamdrup fik vi af modstandsbevægelsen sprængstoffer og andet sabotagemateriale, hvorpå Birkelund og jeg kørte det hele i en varevogn til Kruså. Dér skiftede vi over til en anden varevogn, der kørte i fast rutefart over grænsen, hvorfor man sjældent inspicerede den. Men mod forventning ønskede man netop den dag at kontrollere ladningen. Vi blev standset af et par tyske politifolk.

Jeg fortalte dem, at vi var journalister på vej til Hamborg, hvor amerikanerne efter sigende stod, men en af dem svarede, for øvrigt meget høfligt, at det for øjeblikket var uladsiggørligt at opnå nogen slags reportage. Vi ville nu gå tilbage til toldstedet, men i mellemtiden havde to toldbetjente undersøgt ladet og råbte til politifolkene, at bilen var fuld af sprængstoffer. En af betjentene gik hurtigt om til bagsmækken, og så sagde jeg til Birkelund: »Nu ska' vi stræw!«, hvorpå vi snoede os gesvindt igennem den stærke færdsel på den anden vejbane. Vi lod som om vi ville sætte efter nogen, der prøvede at undvige. Jeg skreg: »Da läuft er!«, og Birkelund svingede med huen og brølede: »Montgomery kommt!« Politifolkene kunne på grund af den tætte trængsel på vejen ikke skyde efter os, ej heller sætte hundene på os, så vi fór uhindret ind i skoven. Da vi var kommet op over bakken, ændrede vi kurs og løb i retning af Flensborg. Snart var vi helt inde i bevoksningen, hvor vi for yderligere at narre vore forfølgere vadede frem i en grøft et godt stykke, men omsider nåede vi til Harreslev og derfra videre til Flensborg, hvor vi kunne forsvinde i mængden af flygtninge.

De næste par dage fik vi travlt med at opspore de stornazister, der i yderste øjeblik havde søgt op mod den nordlige grænse og Flensborg i et sidste forsøg på at undgå deres skæbne. Vi boede hos Bönisch, der var en uvurderlig støtte i vore bestræbelser, og den 3. maj indfandt Erik Münster og Erik Steglich-Petersen sig. Samme dags aften holdt vi alle et møde hos Georg Beckmann,

From: Officer Commanding No. 2781 Squadron,
R. A. F. Regiment.
To: Whom It May Concern.
Date: 7th. May, 1945.

Jens Peter Madsen is believed to be a member of the Intelligence Service, and it is requested that facilities may be given for him to proceed to the nearest British Intelligence Officer.

He is authorised to drive Car No. WL. 1215 25.

for

E. A. Böge
Flying Officer,
Squadron Leader, Commanding
2781 Squadron,
R.A.F. Regiment.

Den 7. maj 1945 fik Böge en anbefaling, som skulle give adgang til den nærmeste britiske efterretnings-officer. Han gik endnu under det falske navn »Jens Peter Madsen« (jvf. illustrationen s. 282). Privateje.

hvor der naturligvis var utallige forhold at drøfte. Blandt andet havde vi fundet Rosenbergs opholdssted,¹² en oplysning, som hurtigst burde komme rette vedkommende for øre. Münter og Birkelund tog samme nat af sted sydpå som kurerer for at støde til vores afdeling, der var på vej i nordgående retning. Da vi endnu ikke havde hørt noget fra dem den 5. maj, tog jeg selv af sted,

på cykel til Slesvig, hvor jeg rekvirerede en bil hos den afdeling af Field Security Service, som var nået dertil. Dernæst gik resten af turen strygende til Lüneborg, hvor Montgomerys 2. armé havde gjort midlertidigt ophold efter underskrivelsen af kapitulationen. Jeg blev ført til oberst Garrett, min øverste foresatte, der hilste mig med ordene: »How do you do, Mr. Fordwick!«¹³ Der var allerede en hel gruppe danskere, farver Jacobsen, Aabenraa, Scus (C. C. Scavenius) samt flere andre kendte ansigter,¹⁴ og det blev et fornøjeligt gensyn.

Næste morgen vågnede jeg op i mit telt på Lüneborg hede til et strålende forårsvejr. Min bat-man kom ind med en kande »early-morning tea«. »Good morning, sir,« sagde han muntert, »nice day to-day, sir.« Og det var det.¹⁵

NOTER OG HENVISNINGER

1. Member of the British Empire. Britisk dekoration som tildeles for fortjenstfuld indsats for det britiske statssamfund. J. M. Bøge er født 10. februar 1909 i Vordingborg, ansat ved Hedeskabet i Tønder 1940-47, derefter bosat i København.
2. Flemming B. Muus, faldskærmsagenten som fra marts 1943 til december 1944 var leder af SOE's organisation i Danmark.
3. Redaktør Stig Jensen var fra sommeren 1943 leder af våbenmodtagearbejdet på Sjælland.
4. Ronald Turnbull var dels chef for den danske sektion af SOE dels for den samlede SOE-mission på den britiske legation i Stockholm. Turnbulls officielle status på legationen var ambassadør-rådgiver. Turnbull er især blevet kendt som Ebbe Muncks tætte samarbejdspartner i Stockholm. Dette samarbejde var hovedhjørnestenen i Danmarks forbindelser med Storbritannien og den frie verden i det hele taget.
5. Radioforhandler Werner Gyberg. Efter at være flyttet til Sverige var Gyberg fra okt. 1943 en ledende skikkelse inden for den illegale transportorganisation mellem Nordjylland og Göteborg, »Dansk Hjælpetjeneste«.
6. På grundlag af Flowers' og Parks' tilstedeværelse kan den præcise dato for Bøges afrejse bestemmes: den 17. oktober 1944. Flowers medbragte i øvrigt efterretningsmateriale fremskaffet af den jyske modstandsbevægelse med henblik på et luftangreb mod Gestapohovedkvarteret i Århus. (Se herom i Henrik Skov Kristensen m.fl. »Vestallierede luftangreb i Danmark under 2. Verdenskrig« Århus 1988 bd. 2 s. 431).
7. Navnet på denne premierløjtnant må rettelig være F. T. Vang. Når Bøge tildeler ham initialet »B«, kan det skyldes, at Vangs dæknavn var »Bent«. »Wheat«, som var Vangs SOE-kodenavn, blev kastet ned i faldskærm i januar 1944. Kort tid efter blev han tilknyttet den navnkundige Toldstrups nordjyske hovedkvarter. I sin bog »Faldskærmsmand og sabotør« (Kbh. 1980) omtaler Vang ikke mødet med Bøge.
8. Senere bydirektør i Husum.
9. Et af dæknavnene for kaptajn Aage Højland Christensen, som fra november 1944 var leder af modstandsbevægelsens Region III, det syd- og sønderjyske område.
10. Senere politimester i Gråsten.
11. Erik Münter og Erik Steglich-Petersen, begge jurastuderende, opholdt sig som flygtninge i Sverige, da de i oktober 1944 blev rekrutteret af den tyske sektion af SOE. I løbet af vinteren 1944-45 modtog de en intensiv uddannelse i sabotage, våbenbrug, radiovirksomhed, kodesprog m.m. Efter flere udøttelser af deres afrejse kom de i marts 1945 illegalt over Kattegat til Jylland. Herfra gik turen til Flensborg. (Se herom i Franz Wingender: »Modstand i Sydslesvig« s. 44-47. Endvidere baseret på samtale mellem Erik Münter og HSK).
12. Alfred Rosenberg, chefileolog i det tyske nazistparti, NSDAP.

13. Major Garrett blev ved juletid 1943 overført fra den franske sektion af SOE til den danske. Garrett fik en central rolle i London-hovedkvarteret, idet han forestod behandlingen af de militære efterretninger, der indløb fra Danmark, hvorefter han ekspederede dem videre til de relevante militære instanser. Da fronten i 1945 nærmede sig Slesvig-Holsten og Danmark, var et fyldestgørende efterretningsbillede af dette område særdeles vigtigt for de vestallierede styrker. Garrett må formodes at have været koordinator af disse efterretninger. Når Böge omtaler Garrett som »min øverste foresatte« kunne det tyde på, at Böge under samtalen med Garrett blev klar over, at også hans efterretningsstof i sidste instans var endt hos Garrett, som øjensynligt kendte »Mr. Fordwick«. Böge, derimod, har næppe kendt Garrett før dette møde.
14. Blandt gruppen af danskere, som Böge mødte på Lüneburger Hede, navngiver han farver Jacobsen (farvermester Jacob Jacobsen) og C. C. Scavenius. Begge var gamle bekendte fra det illegale arbejde i Syd- og Sønderjylland. Farver Jacobsen var som Böge en af pionererne i det illegale arbejde i landsdelen og havde endog bestridt regionsleder-posten. Som følge af en oprulning af modstandsbevægelsen måtte Jacobsen dog flygte til Sverige, hvorfra han i efteråret 1944 blev hentet til London af Flemming Juncker, som arbejdede for SOE dér. Jacobsen var udsat til at være rådgiver i Slesvig-Holstenske spørgsmål. C. C. Scavenius havde især befattet sig med illegalt efterretningsarbejde i det sønderjyske – et arbejde som farver Jacobsen også var involveret i. Som Jacobsen måtte også Scavenius flygte til Sverige, og herfra blev ligeledes han hentet til London af SOE. Böge nævner, at der var »flere andre kendte ansigter« på Lüneburger Hede. Blandt disse var Svend Aage Lyck fra Aabenraa, ligeledes en veteran fra det illegale arbejde i Sønderjylland. Ganske som Jacobsen og Scavenius var han via Sverige endt hos SOE i London. For Lycks vedkommende skete dette den 9. januar 1945. Hele selskabet, incl. Garrett, fløj den 4. maj 1945 fra London via Bruxelles til Lüneburger Hede (oplyst af Lyck til HSK). Egentlig havde Londons tanke været, at et tremandshold bestående af Scavenius, Lyck og en ikke navngivet telegrafist skulle kastes ned i faldskærm bag de tyske linier. Lyck i Sydslesvig, Scavenius og telegrafisten i Region III, for at dække området efterretningsmæssigt med melding tilbage til den britiske 21. Armégruppe, hvor farver Jacobsen skulle placeres for at bearbejde de modtagne oplysninger (se herom i »Modstandsarbejde i Nærbillede«, s. 362). Når denne plan ikke kom til udførelse, skal det sandsynligvis primært ses på baggrund af den måde, hvorpå det tyske sammenbrud formede sig.
- Det er i øvrigt nærliggende at antage, at f.eks. Lycks tænkte placering i Sydslesvig skal ses i forlængelse af Böges arbejde. Lyck ville således få brug for sikre opholdssteder. Lyck har over for HSK oplyst, at han klart opfattede sig som værende en del af SOE's *tyske* sektion, og hans uddannelse i London var af efterretningsmæssig karakter.
15. Læge Otto Westergaard, Ødis-Bramdrup, har efter læsning af Böges beretning givet følgende kommentar i et brev til Böge af 27. marts 1989, for at supplere og vise, at »alting ikke var lutter lagkage eller så let og ligetil, som man måske kunne få indtryk af af beskrivelsen:
- »Da du kom fra Grenåkanten, ringede du en sen aften fra banegården i Lunderskov og bad mig afhente dig. Jeg kørte over Hjarup og Skanderup med mørklagte lygter. Jeg blev standset på broen over jernbanen ved Lunderskov af to tyske vagtposter, som gennemrodede bilen for våben og sprængstoffer. Jeg forklarede dem, at jeg skulle på sygebesøg i Lunderskov, og da bilen ikke ville starte, skubbede de den over broen, så den kunne løbe sig i gang ned ad bakken. Ved ankomsten til banegården forklarede jeg dig det skete, hvorefter vi kørte en anden vej hjem. Det andet lille bidrag stammer fra Frøslevlejren. Jeg var på det tidspunkt blevet baraklæge og boede på det såkaldte posthus. Du havde bedt mig om at gemme din kuffert, da du ville prøve på at forsvinde sammen med nordmændene, som var på transit i lejren. Ved optællingen dagen efter fandt tyskerne, at der manglede to hæftlinge. Vi måtte i kulde, slud og blæst stå uden for barakkerne for at blive talt op forfra og bagfra i flere timer, før det blev afblæst.«

Efterskrift

I oversigtsværker om den samlede SOE-organisation fylder den tyske sektioner meriter ikke stort. En virkelig kender af SOE, M. R. D. Foot, konkluderer, at den tyske sektion i virkeligheden gjorde det rigtig skidt! Han anfører to grunde hertil: For det første var omgivelserne i Tyskland for fjendtlige til decideret guerilla-virksomhed. For det andet insisterede SOE's britiske rivaler SIS (Secret Intelligence Service) på at have monopol på infiltrationsforsøg i Tyskland – uden i øvrigt nogensinde at have det store held hermed.¹ Böges indtryk, som de kommer til udtryk i beretningen, bekræfter til fulde den første grund! Han erfarede, at den tyske modstandsbevægelse mere og mere forekom ham som »en fiktion«.

Måske var »the Fordwick Line«, som ikke omtales i bredere værker om SOE, i virkeligheden noget af det eneste, som lykkedes for SOE's tyske afdeling! For den tyske sektion af SOE i Stockholm var det i hvert fald tilfældet. Det kan konstateres ved at læse Böges chef, Ewan Butlers publicerede beretning² om sin tid i Stockholm – en beretning hvor Böge indtager en aldeles central position, omend ikke alle oplysninger er korrekte. Butler blev af SOE-hovedkvarteret i London sendt til Stockholm i august 1943. Hans opgave var at få gang i den tyske sektion, som af forskellige årsager havde »hvilet« i to år. Butler så det som en hovedopgave at få sendt agenter ind i Tyskland – dette viste sig dog uhyre vanskeligt at realisere. Blandt tyske flygtninge i Stockholm fandt han ingen egnede emner, og den såkaldte tyske modstandsbevægelse syntes at være ikke-eksisterende. I begyndelsen af 1944 havde Butler praktisk taget opgivet sit forehavende.

Butlers redning kom til at hedde Johann Mackeprang Böge, der, som Böge anfører i sin beretning, blev introduceret for Butler af Ronald Turnbull. I sin beretning skriver Böge, at »Ronald Turnbull meddelte mig, at en af hans kolleger havde spurgt efter mig«. Sådan er ordene sandsynligvis også faldet, men i realiteten kendte Butler overhovedet ikke Böges eksistens, før de stod over for hinanden. Når mødet overhovedet kom i stand skyldes det, at Butler samme dags morgen havde fortalt Turnbull om sin fortvivlede situation. Han havde heller ikke lagt skjul på sin misundelse på den danske sektion, som rask væk rekrutterede den ene dansker efter den anden. Turnbull så med forståelse på Butlers situation og stillede i udsigt at være behjælpelig – især fordi Butler aldrig havde prøvet at snuppe egnede emner for næsen af den danske sektion (hvilket Butler i sin beretning indrømmer han ofte havde overvejet!). Selvsam-

1. M. R. D. Foot: »SOE The Special Operations Executive, 1940-46«, London 1984 s. 205.
2. Ewan Butler: »Amateur Agent«, London 1963, passim.

Lundi le 20 Auguste 1945

Consomme Jardinière

Filet de Sole bonne femme

Filet de Boeuf garni
Soc Bordelaise

Melon à la Tivoli

Café

Amontillado

1941 Eltviller Burgfried

Chateau Bella Rosso

Madeira dry

Liqueurs

Johann dt. Böge.
Ronnie Turnbull

Erik Kiergaard

Tede Birkeland

Erik Steglich - Petersen

Erwan Juhl

Vandt. H. J. J.

Erik Minder

Den 20. august 1945 var der fin middag på D'Angleterre for »sejrherrerne«. Bag på menukortet har Böge og andre aktører i »Fordwick«-aktionen sat deres autografer. Privateje.

me dag indfandt Böge sig på legationen og tilbød Turnbull sin tjeneste. Turnbull kom sin samtale med Butler ihu, og således ved en tilfældighed blev Böge præsenteret for sin kommende »arbejdsgiver«.

Butler fandt Böge særdeles egnet. Især lagde han vægt på Böges kendskab til Slesvig-Holsten og evt. kontaktpersoner her – et kendskab som Böge havde plejet ivrigt før krigen i forbindelse med nationalt arbejde syd for grænsen. Et stærkt indtryk på Butler gjorde også Böges ro og beslutsomhed. Efter dette første møde undersøgte Butler nøje Böges baggrund og fandt intet ufordelagtigt. Herefter kunne de to begynde planlægningsfasen. I denne er det slående,

at det var Böge selv, som definerede sine arbejdsopgaver. I første omgang ville han tage på en tur af rekognoscerende karakter: tidligere bekendte skulle opsøges for at undersøge om deres hjem var egnede som »safe houses«, sikre steder, hvor kommende agenter kunne opholde sig, ligesom man skulle undersøge om de kunne anvise egnede depoter til våben, sprængstoffer etc. Böge foreslog endvidere, at han skulle recognoscere med henblik på at finde egnede sabotage-mål for de kommende agenter. Butler forelagde planen for sine overordnede i London, som i løbet af 10 dage godkendte den.

Ifølge Butler var det også Böge, som efterfølgende rekrutterede »fire kandidater« til det kommende arbejde. Mon ikke Erik Kiersgaard og Frede Birkelund, som Böge i sin beretning anfører »senere begge blev engageret til SOE«, var blandt disse? De to øvrige *kunne* være Erik Münter og Erik Steglich-Petersen, som Böge ligeledes omtaler i sin beretning. Erik Münter har oplyst, at den uddannelse han og Steglich-Petersen modtog i udpræget grad var en sabotør-uddannelse. Netop sabotage-elementet var Böge dog ifølge Butler meget skeptisk over for efter at være kommet hjem fra sin første tur mod slutningen af oktober 1944. Nøgternt pegede Böge på, at de allieredes flystyrker tog sig særdeles effektivt af allehånde ødelæggelser i Tyskland. Ifølge Butler pegede Böge dog på enkelte isolerede emner for sabotage, mest for at holde moralen oppe hos de kommende agenter. Derimod advokerede Böge for, at agenterne skulle udføre efterretningsmæssige opgaver. Han pegede på, at de kunne sætte sig ind i lokale forhold, f.eks. hvem der var de ledende nazister i området etc., for, når de vestallierede tropper nåede frem til det pågældende område, så at træde frem, give sig til kende via specielle kendetegn og træde i forbindelse med tropperne. Dem kunne de så assistere med relevante oplysninger om det pågældende område. Disse tanker forelagde Butler SOE i London, som igen godkendte Böges planer.

Hvor mange agenter Böge banede vej for, og hvilken praktisk betydning de fik, er vanskeligt at afgøre. Som fremgået skriver Böge, at »flere agenter var kommet ad vores rute ind i Tyskland« ud over naturligvis de navngivne. Butler anfører totaltallet »otte danske officerer« uden at navngive dem. Han nøjes med at kalde dem for sine »otte trojanske heste«. Mht. agenternes betydning vurderer Butler den (naturligvis) højt: Ødelæggelserne de forårsagede – det nævnes ikke hvilke – var bagatelagtige, men deres oplysninger til de fremrykkende tropper var »uvurderlige«. Butler anfører videre, at deres specielle identifikation over for tropperne »fungerede fortrinligt« – de britiske officerer var endda »på udkik efter dem«. Dette var bestemt ikke den erfaring to af agenterne, Erik Münter og Birkelund gjorde. De regulære britiske enheder, som de kontaktede, så med undren på deres specielle identifikation. Münter fortæller videre, at han i flere uger troligt aflyttede sin lille radiomodtager på

Under sine hemmelige missioner benyttede Böge det lille spionkamera til højre. Det måler 8 cm i længden og 2,5 cm i bredden. Indsatsen for SOE blev belønnet med en britisk orden – Member of the British Empire. Privateje. Foto Christian Maarsø, Søllerød.

de forud aftalte tidspunkter. Men nogen melding til dem kom der aldrig. Ved én lejlighed fik han besøg af den dame, som skulle bringe deres meldinger nordpå (fra Flensborg), så alt i alt karakteriserer Münter sin indsats som »ikke imponerende«. Frem til oktober 1945 arbejdede i alle tilfælde Münter for det britiske »Field Security«, hvis opgave det var at indkredse og arrestere krigsforbrydere og nazi-spidsere, samt ikke mindst at finde frem til tyskere, som var villige og kvalificerede til at påtage sig opgaver i forbindelse med opbygningen af demokratiske institutioner.³ Netop dette arbejde, som jo i sidste instans blev Böges hovedmål, kan være grundlaget for Butlers rosende karakteristik af en mission, som Böge ubestrideligt var hovedarkitekten bag – en mission som ikke at forglemme blev udført under en kolossal personlig risiko.

3. »Modstand i Sydslesvig ...« s. 46-47.